

KASB TANLASH TAMOYILLARI

Karatayeva Shohista

A.Qodiriy nomidagi JDPI, Fizika va texnologik ta'lim fakulteti,

Texnologik ta'lim yo'nalishi talabasi, Jizzax, O'zbekiston

e-mail:karataevasohista@gmail.com

Ilmiy rahbar: Orishev J.

Annotatsiya. *Maqolada o'quvchilar kasbiy tarbiyasini shakllantirish yuzasidan muloxazalar bayon etiladi.*

Kalit so'zlar. *Kasbiy tayyorgarlik, kasb-hunarga yo'naltirish, darsdan tashqari mashg'ulot, kasbiy ta'lim.*

***

Аннотация. *В статье даны рекомендации по формированию профессионального образования студентов.*

Ключевые слов. *профессиональная подготовка, профориентация, внеклассные занятия, профессиональное образование.*

***

Annotation.*The article gives recommendations on the formation of professional education of students*

Keywords: *professional training, career guidance, extracurricular activities professional education.*

Bugungi kunda umumta'lim maktablarining asosiy vazifalaridan biri –o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyatda faol ishtirol etish va faoliyatga tayyorlashdir. Kasb-hunarga yo'naltirish - o'quvchilarning kasb-hunar va mehnat bilan bog'liq rejalarini tuzish, kasb-hunar va mehnat faoliyati sohasini tanlash jarayoniga rahbarlik qilish demak. Bundan kelib chiqadiki, kasb-hunarga yo'naltirish maktab faoliyatining ajralmas qismidir. Bu nafaqat maktabning, balki barcha o'quvchi yoshlar ta'lim-tarbiyasiga ma'sul ijtimoiy insnitutlar, shu jumladan, oila, mahalla, davlat tashkilotlari, yoshlar ittifoqi va boshqalar asosiy vazifasidir.

Kasb tanlashga yo'naltirish davlatimizning tadbir choralari tizimidan iborat bo'lib inson tomonidan tanlanadi, o'z hayot yo'lining ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qiladi, u turmushda o'z o'rnini aniqlaydi va quyidagi shakllarda amalga oshirilishi nazarda tutilgan:

- ✓ maktabda kasbiy ma`lumotlar berish;
- ✓ kasb - hunar maorifi bilan shug`ullanish;
- ✓ radio, televideniye, kino, matbuotda tashviqot qilish;
- ✓ kasb yuzasidan maslahatlar;
- ✓ kasbga saralash (qobiliyatiga binoan);
- ✓ kasbga moslashish (adaptatsiyalash).

Kasb - ma'lum darajada tayyorgarlikni talab etadigan, davlatning qonun hujjatlarida taqiqlanmagan, bajaruvchiga iqtisodiy foyda keltirishi imkoniyati mavjud bo'lgan (shaxsning) alohida faoliyat turidir.

Kasb tanlash uchun quyidagi asosiy tamoyillar ajratiladi:

- ✓ birinchisi – tayyorgarlik;
- ✓ ikkinchisi – qonuniylik;
- ✓ uchinchisi – foydalilik;
- ✓ to'rtinchisi - ixtiyoriylik (o'z hoxishi bilan);
- ✓ beshinchisi - alohidalik tamoyilidir.

Kasbning «tayyorgarlik» tamoyili. Kasb sohasida «tayyorgarlik» tushunchasi ta'limni anglatadi. Har qanday kasbni har qanday inson bajarib ketavermaydi. Qaysidir bir kasbga ko'proq, qaysidir kasbga ozroq talablar qo'yiladi, ishchi bunday talablarga javob berishi uchun ta'lim olishi zarur. Qaysidir bir kasbga davlat ta'lim muassasalarida tayyorgarlikdan o'tish talab etilsa, qaysidir kasbga nodavlat ta'lim muassasalarida yoki biror ustozga shogird tushgan holda tayyorgarlikdan o'tiladi. Har bir kasb egasi uchun amalga oshiriladigan xatti-harakatlar majmui mavjud. Masalan: sartarosh soch olish uchun zarur bo'lgan xatti-harakatlarni, duradgor yog'ochdan talab etiladigan narsalarni yasash uchun zarur bo'lgan xatti-harakatlarni, xuddi shunday vrach, kosmonavt va boshqa kasb vakillari ham o'zlariga yuklangan, talab etilgan xatti-harakatlarni bajarishi lozim bo'ladi.

Kasbning «qonuniyligi» tamoyili. Kasbning ta'rifida qayd etib o'tganimizdek uni faoliyat turi dedik. Faoliyat har xil bo'lishi mumkin. Ehg asosiysi ular qonunlarda taqiqlanmagan bo'lishi zarur. Barchamizga ma'lumki, qonunlarda jinoyatni keltirib chiqaradigan barcha faoliyat turlari bilan shug'ullanish man etilgan. Qanday faoliyat turlari bilan shug'ullanish mumkin emasligini bilib olishimiz uchun, albatta, birinchi o'rinda tegishli qonun hujjatlari bilan tanishib chiqishimiz zarur. Lekin 14-18 yoshli o'quvchilar uchun qonun hujjatlarini o'rganib chiqish ma'lum qiyinchiliklarni tug'dirishi mumkin. Bunday holatlarda ota-onalarimiz va eng asosiysi o'qituvchilarimizning bu borada beradigan maslahatlari katta yordam berishi mumkin.

Kasbning «foydalilik» tamoyili. Kasb pul ko'rinishida katta foyda keltirishi mumkin, lekin bunday foydani olish uchun sarf etilayotgan sog'liq va vaqtni ham inobatga olish zarur ekan.

Kasbning foydaliligida e'tiborga olinadigan jihatlar: 1. Inson tanasiga ishlayotgan muhitning ta'siri (shovqin, titrash yoki tebranish, yoqimsiz gazlar va boshqa ta'sirlar). 2. Insonning o'z odatlari va boshqa ko'nikmalarini, muhitni, yaqin do'stlarini, yashash joyini o'zgartirishga majbur bo'lishi oqibatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ruhiy kechinmalar. 3. Inson o'z oilasining tirikchiligini ta'minlash, ish joyiga qatnashi, alohida kiyim, anjomlar sotib olishidagi moliyaviy xarajatlar tushuniladi.

Kasbning «ixtiyoriylik» tamoyili. Har kim o'z xatti-harakatlarini amalga oshirishda erkindir, faqat bunday erkinlik boshqalarning huquqlarini poymol etmasa bo'lgani. Kasb tanlashda esa erkinlikni jamiyat beradi, boshqacha qilib aytsak, siz jamiyatning mehnat bozorida mavjud bo'lgan kasblardan birini tanlashingiz zarur bo'ladi. Tanlov tushunchasi kasb tushunchasi singari kunlik faoliyatimizda doimiy qo'llab kelinadi. Tanlovni hayotimizda ko'p marta amalga oshirganmiz. Lekin ushbu tushunchaga ham sinchkovlik bilan e'tibor bersak, o'rganishimiz lozim bo'lgan jihatlar ko'zga tashlanadi. Kasb sohasida tanlov shartlarini ishlab chiqish aytarli darajada qunt va bilimni talab etadi. Buning uchun o'zingizda mavjud qiziqish, qobiliyatni aniqlashingiz, so'ng ishga joylashish imkoniyatini belgilab olishingiz zarur bo'ladi.

Kasbning «alohidalik» tamoyili. Bu tamoyil bir kasbni ikkinchisidan farqlashda ishlatiladi. Odatda, aynan bir xil maqsadli faoliyat ikkita kasbda bajarilmaydi. Kasblar oldiga qo'yilgan maqsaddan kelib chiqib, ularda bajariladigan ishlar va vazifalar bilan bir-biridan farq qiladi. Masalan, uchuvchi, taksi haydovchisi va teplovoz mashinisti kasblari. Uchala holatda ham inson biror mexanizm (samolyot, avtomobil va teplovoz)ni belgilangan qoidalar asosida boshqaradi. Agar yanada o'xshashlikni keltirmoqchi bo'lsak, uchala mexanizm ham yo'lovchilarni bir manzildan boshqasiga eltib qo'yish uchun xizmat qiladi. Lekin nimagadir ular bajarayotgan faoliyatlarga boshqa-boshqa nom berilgan: uchuvchi, taksist, mashinist. So'z yuritilayotgan kasblarni boshqalardan ajratib turuvchi narsa - ular faoliyat yuritayotgan muhitdir: uchuvchi mexanizmni, ya'ni samolyotning havoda boshqaruvini ta'minlashi zarur, taksist mexanizmni, ya'ni avtomobilni shaharning tiqilinch ko'chalaridan boshqaruvini ta'minlashi kerak, mashinist esa bahaybat teplovozni temir yo'ldan boshqaruvini ta'minlashi kerak. Har bir muhit boshqasidan farq qiladi va undagi xatti-harakatlar insondan butunlay boshqacha fikrlashni talab etadi. Demak, so'z yuritilayotgan kasblarning maqsadi belgilangan muhitda boshqaruvni ta'minlashdan iborat ekan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, kasbni tashkil etadigan beshta tamoyil har qanday kasbni tanlashda o'zini namoyon qilib boraveradi. Kasbning ta'rifini bilish - tanlamoqchi bo'layotgan kasbingizga nisbatan to'g'ri maqsadni qo'yish va unga erishish uchun imkoniyatni yaratib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning beshta ustivor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi. 7 fevral 2017 yil.
2. Muslimov N.A., Sharipov Sh. S. Qo'ysinov O.A. Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi, kasb tanlashga yo'llash. Toshkent 2014
3. Muslimov N.A., Mullahmetov R. Kasb tanlashga yo'llash. Toshkent. 2007
4. Boltaboyev S.S., Tolipov O'. Umumiy o'rta ta'lim maktablari kasbga yo'naltirish o'quv-metodika kabineti faoliyatini tashkil qilish bo'yicha metodik tavsiyanoma. Toshkent.2000.
5. Jo'rayev R.X., Tolipov O'.Q., Sharipov Sh.S. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. Toskent, Fan. 2004.120 b.
6. Tolipov O'.Q. Sharipov Sh.S., Xolmatov P.Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash texnologiyasi. Toshkent. O'zPFITI.2004. 32 b.
7. Xolmatov, P., & Оришев, Ж. (2020). Дарсдан ташқари машғулотларда ўқувчилар касбий тарбиясини шакллантиришнинг мақсад ва вазифалари. *Физико-технологического образования, 1(1)*
8. Xolmatov, P., & Оришев, Ж. (2020). Умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчиларни касб-хунарга йўналтиришни такомиллаштириш технологияси. *Физико-технологического образования, 1(1)*